

Sygn. akt IV CSK 346/16

POSTANOWIENIE

Dnia 27 kwietnia 2017 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Krzysztof Strzelczyk (przewodniczący)

SSN Mirosław Bączyk (sprawozdawca)

SSA Barbara Lewandowska

w sprawie z wniosku W. R.

przy uczestnictwie E. T.

o podział majątku,

po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Cywilnej

w dniu 27 kwietnia 2017 r.,

skargi kasacyjnej uczestniczki postępowania

od postanowienia Sądu Okręgowego w G.

z dnia 21 grudnia 2015 r., sygn. akt XVI Ca .../14,

**uchyla zaskarżone postanowienie i przekazuje sprawę Sądowi
Okręgowemu w G. do ponownego rozpoznania oraz
rozstrzygnięcia o kosztach postępowania kasacyjnego.**

UZASADNIENIE

Sąd Okręgowy postanowieniem z dnia 21 grudnia 2015 r., orzekając ponownie w sprawie o podział majątku wspólnego, zmienił zaskarżone postanowienie Sądu Rejonowego z dnia 23 czerwca 2014 r. w punktach I – VI w ten sposób, że ustalił skład majątku wspólnego b. małżonków W. R. i E. T. (pkt 1A a-f), zasądził odpowiednie spłaty z majątku osobistego na majątek wspólny (pkt 1C-O), ustalił dokonanie odpowiedniej spłaty z majątku wspólnego długu osobistego wnioskodawcy i długu osobistego uczestniczki postępowania (pkt 1E). Jednocześnie dokonał podziału tak ustalonego majątku wspólnego w sposób określony w pkt 1F a-d, zasądził od uczestniczki na rzecz wnioskodawcy spłatę kwoty 216.194,68 zł (pkt 1G); w pozostałej części oddalił apelacje (uczestniczki i wnioskodawcy; pkt 2) oraz orzekł o kosztach postępowania apelacyjnego (pkt 3 i 4).

Sądy meriti ustaliły, że strony zawarły związek małżeński w dniu 3 marca 1990 r. Małżeństwo to zostało rozwiązane przez rozwód, wyrok rozwodowy uprawomocnił się w dniu 25 kwietnia 2006 r. W listopadzie 1986 r. T. dokonała wpłaty I raty wkładu budowlanego związanego pierwotnie z prawem do segmentu położonego w G. przy ul. S. Ostatecznie uczestniczka otrzymała przydział domu na warunkach własnościowego prawa do lokalu przy ul. S. w Spółdzielni Mieszkaniowej „O.” w G.. Strony postępowania zamieszkały w tym domu w październiku 1989 r. W 1994 r. nastąpiło ostateczne rozliczenie z tytułu wybudowania i przydziału E. T. prawa do domu jednorodzinnego. Ustalono nakłady na budowę domu (segmentu). W dniu 6 lipca 2005 r. uczestniczka nabyła aktem notarialnym prawo własności budynku stanowiącego odrębną nieruchomość oraz prawo użytkowania wieczystego nieruchomości gruntowej.

W toku postępowania ustalono składniki majątku wspólnego b. małżonków i nakłady dokonywane z majątku odrębnego (osobistego) na majątek wspólny (s. 12 i n. uzasadnienia zaskarżonego postanowienia). W tym zakresie Sąd Okręgowy częściowo uzupełnił ustalenia faktyczne dokonane przez Sąd Rejonowy (s. 32 i n. uzasadnienia zaskarżonego wyroku). W postępowaniu odwoławczym dopuszczony został dowód z opinii biegłego do spraw szacowania

nieruchomości w celu ustalenia wartości nieruchomości nabytej przez uczestniczkę postępowania od Spółdzielni Mieszkaniowej (s. 34 uzasadnienia zaskarżonego postanowienia).

Rozstrzygnięcie Sądu Okręgowego zapadło w wyniku apelacji uczestniczki postępowania i wnioskodawcy. Uczestniczka zaskarżyła postanowienie Sądu Rejonowego w całości (poza pkt VIII), natomiast wnioskodawca – w pkt I, III, IV, i V.

W skardze kasacyjnej uczestniczki postępowania zaskarżono wskazane w pkt 1 rozstrzygnięcia zawarte w postanowieniu Sądu Okręgowego. Skarżąca wskazywała na nieważność postępowania przed Sądem drugiej instancji (art. 379 pkt 4 i 5 k.p.c.), podnosiła także zarzuty naruszenia art. 31 § 2 k.r.o., art. 33 pkt 10 k.r.o. i art. 45 § 1 k.r.o. Domagała się uchylenia zaskarżonego postanowienia w zaskarżonej części, zniesienia postępowania, przed Sądami obu instancji i przekazania sprawy do ponownego rozpoznania Sądowi pierwszej instancji spoza okręgu Sądu Okręgowego w G..

Sąd Najwyższy zważył co następuje:

1. Nietrafny jest zarzut nieważności postępowania odwoławczego. Skład Sądu Okręgowego (wydający orzeczenie z dnia 15 grudnia 2012 r. i orzeczenie z dnia 21 grudnia 2015 r.) był prawidłowy (art. 47 k.p.c.). Nie było podstaw do wyłączenia się poszczególnych sędziów z przyczyn wskazanych w ustawie (art. 48 k.c.). Uczestnicy postępowania nie składali także odpowiednich wniosków o wyłączenie sędziego (art. 49 k.p.c.). Postanowienie Sądu Okręgowego z dnia 15 lutego 2012 r., wydane w toku pierwotnego postępowania odwoławczego, zostało odpowiednio sprostowane po złożeniu oświadczenia sekretarza sądowego w ten sposób że w sentencji postanowienia w składzie sędziowskim omyłkowo wskazano nazwisko innego sędziego (k. 590, 620 akt sprawy). Postanowienie sprostowane nie było objęte żadnym środkiem zaskarżenia.

W toku postępowania dowodowego ostateczna ocena wiarygodności dowodów należy do sądu meriti (art. 233 § 1 k.p.c.). Nie można czynić zatem Sądowi Okręgowemu skutecznego zarzutu, że bezpodstawnie „dano wiarę składanym (przez wnioskodawcę) zeznaniom”, co ma jakoby podważać obiektywność orzekających Sądów. W skardze kasacyjnej nie podnoszono zarzutu

naruszenia art. 6 k.c., a w postępowaniu kasacyjnym nie może być brany pod uwagę ewentualny zarzut naruszenia art. 233 § 1 k.p.c. Tym bardziej brak podstaw do twierdzenia, że wspomniana, prawidłowo przeprowadzona ocena zeznań wnioskodawcy mogła prowadzić do „pozbawienia uczestniczki postępowania prawa do obiektywnego sądu” w rozumieniu art. 379 pkt 5 k.p.c. Nie ma, oczywiście, związku z omawianym zarzutem kwestia nadania klauzuli wykonalności zaskarżonemu postanowieniu w odniesieniu do rozstrzygnięcia zawartego w pkt 1G wyroku.

2. W skardze kasacyjnej wskazano wprawdzie naruszenie rozstrzygnięć zawartych w pkt VI G (1G wyroku), jednakże nie połączono tego zaskarżenia z odpowiednią podstawą kasacyjną. W uzasadnieniu podstaw skargi podnoszono ogólnie, że zasądzona w pkt 1G wyroku spłata nie została odpowiednio „miarkowana” na podstawie art. 5 k.c., a ponadto nie rozłożono takiej spłaty na dłuższy okres (np. 10 lat; s. 2 i 7 skargi). W tej sytuacji wskazane zagadnienia nie mogą być brane pod uwagę w postępowaniu kasacyjnym.

3. W niniejszym postępowaniu podstawowe znaczenie ma kwestia określenia prawno - majątkowego statusu nieruchomości zabudowanej budynkiem mieszkalnym i położonym w G. przy ul. S. Chodzi mianowicie o to, czy własność tej nieruchomości, powiązanej z prawem użytkowania gruntu, można zaliczyć do majątku wspólnego b. małżonków (uczestników postępowania), czy stanowi ona składnik majątku odrębnego (osobistego) uczestniczki postępowania. W skardze kasacyjnej wnioskodawczyni broni tej drugiej interpretacji i powołuje się m.in. na stanowisko zawarte w uchwale z dnia 22 kwietnia 2015 r., III CZP 13/15.

Sąd Okręgowy uznał się w tym zakresie związany poglądem prawnym wyrażonym w poprzednim postanowieniu Sądu Okręgowego z dnia 15 lutego 2012 r. (s. 36-37 uzasadnienia zaskarżonego wyroku i s. 24-25 wyroku z dnia 15 lutego 2012 r.; k. 616-617 akt sprawy). W obu tych orzeczeniach przyjęto wprawdzie, że przydział spółdzielczego własnościowego prawa do domu jednorodzinnego (tzw. segmentu) przy ul. S. nastąpił jedynie na rzecz uczestniczki w dniu 28 stycznia 1989 r. i przed postanowieniem wspólności majątkowej (w dniu 3 marca 1990 r.), jednakże Sądy wzięły pod uwagę treść obowiązującego wówczas

art. 215 § 2 ustawy z dnia 16 września 1982 r. - prawo spółdzielcze (Dz. U. z 1982 r., nr 30, poz. 210 ze zm.). Ponadto zgodnie z art. 31 § 1 k.r.o., prawo nabyte w czasie trwania wspólności majątkowej małżeńskiej wchodzi w skład majątku wspólnego małżonków, a właśnie w czasie trwania tej wspólności doszło do przekształcenia pierwotnego prawa majątkowego w prawo własności domu mieszkalnego i prawo użytkowania odpowiedniej części gruntu. Zdaniem Sądów, fakt nabycia pierwotnego prawa przez uczestniczkę (jeszcze przed zawarciem związku małżeńskiego z uczestnikiem postępowania) nie ma znaczenia dla przesądzenia statusu definitywnie nabytego prawa. Nie ma też znaczenia także treść aktu notarialnego z dnia 8 lipca 2005 r., w którym jako nabywcę prawa własności domu (i użytkownika wieczystego) wskazano tylko uczestniczkę postępowania.

Przedstawioną ocenę prawną należy uznać na pewno za przedwczesną.

Po pierwsze, należy zwrócić przede wszystkim uwagę na to, że po dniu zawarcia umowy z dnia 8 lipca 2005 r. pomiędzy uczestniczką postępowania a Spółdzielnią Mieszkaniową doszło jednak do zasadniczej zmiany instytucji surogacji w stosunkach majątkowych małżeńskich. Po wejściu w życie ustawy z dnia 17 czerwca 2004 r. o zmianie ustawy - kodeks rodzinny i opiekuńczy (...) (Dz. U. z 2004 r. nr 162, poz. 1691; cyt. dalej jako „ustawa z dnia 17 czerwca 2004 r.”) znacznemu poszerzeniu uległ zakres surogacji w odniesieniu do składników majątku osobistego małżonka, co znajduje potwierdzenie w treści znowelizowanego art. 33 k.r.o. Zgodnie z art. 33 pkt 10 k.r.o., do majątku osobistego małżonka mogą należeć także przedmioty majątkowe nabyte w zamian za składniki majątku osobistego, chyba że przepis szczególny stanowi inaczej. W poprzednim stanie sprawy surogacja rzeczowa w odniesieniu do majątku odrębnego małżonka była ograniczona do przedmiotów wymienionych w art. 33 pkt 1 i 2 k.r.o. W piśmiennictwie i judykaturze Sądu Najwyższego zauważono, że wąskie ujęcie surogacji rzeczowej wynikało na pewno z przyjętej przez ustawodawcę koncepcji szerszej ochrony majątku wspólnego małżonków kosztem ich majątku odrębnego (por. np. ostatnio - postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 13 stycznia 2017 r., III CSK 42/16, nie publ.; tamże m.in. wyjaśnienie, że za przykład wspomnianej ochrony mogą posłużyć, np. przepisy art. 215 § 2-4,

art. 232 § 4 i 237 ustawy z dnia 16 września 2001 r.; zob. także uzasadnienie postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 16 stycznia 2013 r., II CSK 193/12, nie publ.).

Po drugie, w piśmiennictwie i orzecznictwie Sądu Najwyższego wyjaśniono bliżej elementy konstrukcyjne surogacji rzeczowej, obejmującej majątek odrębny (osobisty) małżonków, w tym także w związku z przekształcaniem spółdzielczych praw majątkowych do lokalu członków spółdzielni mieszkaniowych. W powołanej w skardze kasacyjnej uchwale Sądu Najwyższego z dnia 22 kwietnia 2015 r., III CZP 13/15 wyjaśniono m.in. to, że do przyjęcia konstrukcji surogacji niezbędnej jest spełnienie przynajmniej dwóch warunków: tożsamość zdarzenia, powodująca wyjście określonego przedmiotu z majątku osobistego i zarazem nabycie innego przedmiotu majątkowego oraz wymaganie, aby nowy przedmiot był nabyty w sensie ekonomicznym kosztem majątku osobistego. W odniesieniu do spółdzielczych praw majątkowych do lokalu skutki wspomnianego „wyjścia” ma także odpowiednie przekształcenie jednej kategorii takiego prawa w inną (np. spółdzielczego lokatorskiego prawa do lokalu w odrębną własność tego lokalu). Przy założeniu, że spółdzielcze lokatorskie prawo do lokalu w chwili ustania miało wartość rynkową lokalu (art. 11 ust. 2 i 2¹ ustawy z dnia 15 grudnia 2000 r. o spółdzielniach mieszkaniowych; Dz.U. 2013 r., poz. 1222 ze zm.), można przyjąć, iż zachodziła ekonomiczna ekwiwalentność prawa gasnącego i prawa odrębnej własności lokalu. Należy jednocześnie wyjaśnić, że stosownie do art. 52 ustawy z dnia 15 grudnia 2000 r., do istniejących w dniu wejścia w życie praw do domów jednorodzinnych i lokali mieszkalnych, budowanych w celu przeniesienia ich własności na członków spółdzielni, stosuje się odpowiednio przepisy rozdziału 2¹ ustawy, w tym - art. 17¹⁴ tej ustawy. Przewiduje on odpowiednie roszczenie członka spółdzielni o przekształcenie przysługującego mu spółdzielczego własnościowego prawa do lokalu w prawo własności lokalu.

Sąd Okręgowy nie wyjaśnił dlaczego, rezygnując z możliwości odwołania się do surogacji rzeczowej, położył akcent przede wszystkim na sam fakt zawarcia umowy pomiędzy spółdzielnią i jednym z jej członków (uczestniczką postępowania). Uznał natomiast za obojętny dla określenia prawnego statusu domu jednorodzinnego wcześniejszy przydział spółdzielczego własnościowego prawa do

tego domu (tzw. segmentu), który nastąpił przed powstaniem wspólności majątkowej rozwiedzionych małżonków (por. np. postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 8 września 2006 r., II CSK 110/06, OSNC-ZD 2008, nr 3, poz. 3; w orzeczeniu tym przyjęto konkurencyjną wobec zasady surogacji „koncepcję daty definitywnego nabycia prawa” w razie istnienia także innych zdarzeń kształtujących to prawo przed taką datą).

Po trzecie, Sąd Okręgowy przy określeniu statusu prawnego domu jednorodzinnego (jako elementu majątku wspólnego) odwołał się do treści art. 215 § 2 i art. 232 § 4 ustawy z dnia 16 września 1982 r. - prawo spółdzielcze. Zgodnie z art. 215 § 2 ustawy, spółdzielcze prawo do lokalu przydzielonego obojgu małżonkom lub jednemu z nich w czasie trwania małżeństwa dla zaspokojenia potrzeb mieszkaniowych rodziny, należy wspólnie dla obojga małżonków bez względu na istniejące między nimi stosunki majątkowe. Tymczasem przydział spółdzielczego własnościowego prawa do domu (segmentu; prawa pierwotnego) nastąpił w 1989 r. na rzecz uczestniczki, a więc przed zawarciem małżeństwa i powstaniem wspólności małżeńskiej. Przepis art. 215 § 5 ustawy z dnia 16 września 1982 r. przewidywał taką sytuację, w której członkami spółdzielni mogli być oboje małżonkowie, choćby spółdzielcze prawo do lokalu przysługiwało tylko jednemu z nich. W uzasadnieniu postanowienia Sądu Najwyższego dnia 8 września 2006 r., II CSK 110/06 (OSNC-ZD 2008, nr 3, poz. 3) trafnie wyjaśniono, że przepis art. 235 § 2 ustawy z dnia 16 listopada 1982 r. nie rozstrzyga, czy własność domu, nabyta w wyniku umowy zawartej przez jednego z małżonków, wchodzi do majątku wspólnego, czy majątku odrębnego (osobistego) małżonka - członka spółdzielni, któremu przysługiwało prawo do domu. Kwestia ta jest rozstrzygana w przepisach k.r.o. (art. 32, 33) i w stosunku do tych przepisów art. 235 § 2 (także art. 215 § 2) ustawy z dnia 16 listopada 1982 r. nie jest przepisem szczególnym. We wspomnianym postanowieniu Sąd Najwyższy nie odwołał się do konstrukcji surogacji (lecz do koncepcji daty definitywnego nabycia prawa), jednakże wskazał, że w rozpoznawanej sprawie jeden z małżonków otrzymał przydział spółdzielczego własnościowego prawa do domu jednorodzinnego w 1985 r. (przed powstaniem związku małżeńskiego, a umowa przeniesienia prawa własności domu wraz

z użytkowaniem wieczystym gruntu została zawarta w 2000 r., w czasie istnienia wspólności majątkowej małżonków).

Po czwarte, zestawienie treści przydziału „lokalu mieszkalnego” (nr 441) z dnia 28 sierpnia 1989 r. (k. 44 akt sprawy) z treścią aktu notarialnego z dnia 8 lipca 2005 r. (§ 1 umowy) pozwala przypuszczać, że uczestniczka postępowania nabyła definitywne prawo własności domu wraz z prawem użytkowania wieczystego gruntu i nabycie to nastąpiło w wyniku pierwotnie istniejącego spółdzielczego własnościowego prawa do domu jednorodzinnego (tzw. segmentu). Można też przyjąć, że wspomniane przekształcenie nastąpiło w wyniku realizacji uprawnienia uczestniczki postępowania - członka spółdzielni mieszkaniowej, przewidzianego w art. 17¹⁴ w zw. z art. 52 ustawy z dnia 15 grudnia 2000 r. o spółdzielniach mieszkaniowych. Jeżeli zatem wspomniane, definitywne prawo własności nie powstało w sposób samodzielny, lecz stanowiło jurydyczną kontynuację pierwotnego prawa rzeczowego (powstałego w 1989 r.), to powstaje kwestia, przy zastrzeżeniu wcześniej wspomnianych zagadnień, czy brak odwołania się przez Sąd Okręgowy do konstrukcji surogacji rzeczowej w rozpoznawanej sprawie, a skoncentrowanie się tylko na dacie definitywnego nabycia prawa własności, należało uznać za uzasadnione. Surogacja może bowiem polegać nie tylko na zastąpieniu nowym elementem majątkowym innego elementu (surogacja „transferowa”), ale także na odpowiednim przekształceniu wcześniej istniejącego prawa w inne prawo, nawet o innej treści, zwłaszcza wówczas, gdy przekształcenie to odnosi się do tożsamej rzeczy (surogacja „transformacyjna”). Do tego drugiego wariantu surogacji rzeczowej odwołał się trafnie Sąd Najwyższy m.in. we wspomnianej uchwale z dnia 22 kwietnia 2015 r., III CZP 13/15; w uchwale z dnia 19 sierpnia 2009 r., III CZP 53/09; OSNC 2010, nr 2, poz. 28).

Istniały zatem podstawy uwzględnienia zarzutu naruszenia art. 32 § 1 k.r.o. i art. 33 pkt 10 k.r.o. Spowodowało to konieczność uchylenia zaskarżonego postanowienia i przekazania sprawy do ponownego rozpoznania. Mimo wskazanego w skardze zakresu zaskarżenia wyroku Sądu Okręgowego z dnia 21 grudnia 2015 r., przed wszystkim w zakresie dotyczącym statusu prawnego nieruchomości położonej w G. przy ul. S., nakładów dokonywanych z majątku osobistego na majątek wspólny i obciążenia uczestniczki postępowania spłatą,

należało jednak uchylić zaskarżone postanowienie także w pozostałym zakresie. Przesądzenie prawnego statusu nieruchomości, stanowiącej zasadniczy element postępowania działowego, pozwoli zweryfikować skład majątku wspólnego objętego podziałem (pkt 1A a-7 zaskarżonego postanowienia). Zweryfikowana zostanie także kwestia ewentualnych nakładów z majątku osobistego na majątek wspólny małżonków (pkt 1 C-D postanowienia) i definitywna koncepcja podziału zasadniczych elementów majątku wspólnego pomiędzy b. małżonków. Dotyczy to także możliwości zasądzenia odpowiednich spłat (pkt 1 a-d i 1G i pkt 2 postanowienia).

kc

aj, jw